

LUMINA CETELOR ÎNGEREȘTI ÎN VIZIUNEA SFÂNTULUI DIONISIE AREOPAGITUL

Preot drd. Nicolae Streza

THE LIGHT OF THE ANGELS IN THE VISION OF SAINT DIONYSUS AREOPAGITUS

Abstract: Dionysius the Areopagite presents us with the vision of the entire created universe unseen and seen advancing towards God attracted to Him, but responding to the same attraction through a hierarchically liturgical solidarity ascent. It is a dynamic, ascending vision of his creation. God made creation for this continual advancement. The theology of light pervades all areopagic writings

Keywords: vision, universe, God, liturgical, creation

INTRODUCERE

„Teologia Ortodoxă este esențialmente o teologie a luminii pentru că Însuși „Dumnezeu este lumină” (1 Ioan 1,5)” – afirmă Preafericitul Părinte Dr. Daniel, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, prezentând cartea părintelui Dumitru Stăniloae *Iisus Hristos – lumina lumii și îndumnezeirea omului*¹.

Cunoscând cugetarea părintelui Dumitru Stăniloae pe care l-a avut ca didascal și conducător de studii doctorale, Părintele Patriarh a aprofundat în acest cuvânt scurt teologia luminii. Afirmă în continuare: „astfel înțelegem că „tot ce există este lumină”. Depășind treptele luminii create fie că este vorba de cea fizică, fie de cea iradiind din înțelesul lucrurilor – omul sporit duhovnicește poate ajunge să străvadă cu ajutorul luminii sesizante a minții, datorite lui prin însuși faptul creării sale, chiar existența luminii celei necreate. Se împlinește astfel, tainic cuvântul Psalmistului care spune: „întru lumina Ta vom vedea lumina” (Psalmul 35,9)”, adâncește Părintele Patriarh Daniel această idee². Iar ÎnaltPreasfințitul Părinte Ioan Mitropolitul Banatului întruna

¹ Cuvânt înainte, la Preotul Profesor Dumitru Stăniloae, Opere complete VI; Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2014, p. 5;

² Ibidem;

din: „Convorbiri duhovnicești”³ exprima foarte plastic Lumina divină: „sângele de pe cruce al Mântuitorului se transformă în Lumină, picătura de sânge se transformă în Lumină (pentru că pe cruce a fost răstignită Lumina)”⁴.

Și vorbind despre Învierea Domnului ne dă speranța că: „în Împărăția lui Dumnezeu vom fii îmbrăcați în Lumină. Lumina este veșmântul veșniciei noastre. Oamenii de știință spun că Lumina este singura constantă din Univers, însă Hristos zice: <<Eu sunt lumina lumii>>(Ioan 8,12)”⁵.

„Prin Înviere Hristos ne cheamă să intrăm și noi în viața Sa. Învierea lui Hristos deschide ușa prin care suntem chemați să intrăm în viața cea de sus a lui Hristos. Învierea este ușa veșniciei noastre prin care suntem chemți să trecem. Este cel mai mare pas pe care este chemat omul să îl facă în Univers-din moarte la viața în Hristos. Hristos ne-a arătat că este primul Care a făcut acest pas: din moarte, la dreapta Tatălui, în cer. Învierea înseamnă- Lumina. Lumina este unitatea de măsură a veșniciei ⁶- profund accentuează Părintele Mitropolit IOAN al Banatului.

Crescuți sub aura de lumină filocalică a teologiei Părintelui Dumitru Stăniloae, care a îmbrăcat Teologia Românească în litera și spiritul Filocaliei au cunoscut cartea Părintelui: „Iisus Hristos Lumina Lumii și Îndumnezeitorul Omului”⁷, atât teologii noștri cât și Ierarhii, așa cum deja am remarcat. Așa Părintele Patriarh Daniel continuă Cuvântul înainte la cartea Părintelui Stăniloae: „Fiind ”Lumina Lumii” (Ioan 1, 12) Fiul și Cuvântul întrupat al Lui Dumnezeu, adică Hristos Domnul, a făcut și din cuvântul omenesc un purtător al luminii, al vieții, după propriul său chip: „Întru El era viață și viața era lumina oamenilor” (Ioan 1, 9)”⁸. De ceea spune Părintele Dumitru Stăniloae, învățăturile lui Hristos sunt lumină, biserica însăși este lumină. Toate își primesc lumina din strălucirea Învierii Domnului și toată firea zidită, cea văzută năzuiește să fie îmbrăcată în lumina neapusă după obșteasca Înviere⁸.

Desigur că Părintele Dumitru Stăniloae dezvoltă în acest tratat o teologie a luminii cu centrul în Hristologie, teologie centrată (iertat să fie pleonasmul), pe Învierea Domnului, trup și suflet, om adevărat și Dumnezeu adevărat. Aflăm că: „Tot Universul e o lumina. Dar o lumină dependentă de o lumină supremă, deci o lumină creată în relație cu o existență care e lumina necreată și creatoare⁹- este Cuvântul lui Dumnezeu cel întrupat, lumina și viața, opuse întunericului și morții, căci însuși Iisus Hristos spune: „Eu sunt Lumina Lumii; cel ce Îmi urmează mie nu v-a umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții”(Ioan 8,12).

³ Înviatul din Nazaret; Convorbiri duhovnicești cu ÎnaltPreasfințitul IOAN al Banatului; realitate de prof.dr. Luminița Cornea; Editura Sofia, București 2017;

⁴ Op. Cit. pag 294;

⁵ Ibidem pag.73-74;

⁶ Ibidem pag. 75;

⁷ Opere complete VI, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2014.(Prima ediție 1993)

⁸ Op. Cit. pag. 6

⁹ Op. Cit. pag 38

După declarația aceasta a lui Iisus Hristos- afirmă Părintele Dumitru Stăniloae, Cuvântul cel întrupat, între cele 3 este o strânsă legătură. Cuvântul și lumina au între ele și comunică viața, întrucât Cuvântul și lumina au între ele iubirea și bunătatea...de aceea bunătatea e și la voința persoanei de a se dăruia ca și lumina...iubirea și bunătatea iradiază din om ca și lumină, cu atât mai mult iradiază din Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu cel întrupat. De aceea lumina a fost vazută și pe fața trupească a lui Hristos, atâtând că materia poate deveni mediu comunicant al stării spirituale, poate fi transfigurată de spirit. Între materie și spirit nu se menține o opoziție sau o despartire de nedepășit. Dacă lumina este existență comunicativă prin Sine, iar această comunicare o face din iubire și bunătate, însași existența conștientă are în ea bunătatea comunicativă ca lumina sau ca o pornire luminoasă produsă și susținută de iubire. Iar Dionisie Areopagitul spune despre Dumnezeu că prin înfinitate e într-o posibilitate continuă a revărsării vieții Sale, deși aceasta o poate activa în afară numai prin voință. Cel unit cu Dumnezeu se comunică și el și deci luminează din iubire, dăruiește celui căruia se comunică viață din viața sa. Egoistul însă nu comunică nimic din sine altuia, de aceea nu e nici lumină, nici viață pentru altul...deci după întruparea Fiului lui Dumnezeu vine de la Iisus Hristos lumina cea adevărată care e viața și viața e adevărata lumină¹⁰.

Părintele Dumitru Stăniloae îl citează o singură dată în acest tratat pe Dionisie Areopagitul, deși avea deja tradusă opera lui, dar nepublicată¹¹. Și știa că Sfântul Grigore Palama a preluat tema luminii de la Sfântul Dionisie Areopagitul. Nici despre îngeri nu face vorbire în legătură cu tema luminii, deși în Notele care însoțesc traducerea românească a operei lui Dionisie Areopagitul¹² are o adevărată teologie a luminii lui Hristos în viața îngerilor și a oamenilor.

¹⁰ Ibidem pag. 51

¹¹ În anii 73-79 Părintele Preda la cursurile de doctorat câteva teme: Dumnezeu este iubire; Dumnezeu este lumină; Iisus Hristos lumina lumii și cita din Sfântul Dionisie Areopagitul relevând că El a deschis în teologia patristică tema luminii. A fost preluată de Sfântul Maxim Mărturisitorul și dezvoltată la maximum de Sfântul Grigore Palama, care are chiar un titlu: „Despre lumină”.

¹² Sfântul Dionisie Areopagitul Opere complete. Scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul - Introducere; a celui între sfinți Dionisie Areopagitul despre Ierarhia cerească pp. 15-39; Scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul. Despre Ierarhia cerească pp. 41-60; Note (nn. ale pr. Stăniloae) la Ierarhia cerească (1-44) pp. 61-70. A celui între Sfinți Dionisie Areopagitul despre Ierarhia cerească pp. 71-101; Sfântului Maxim Mărturisitorul. Despre Ierarhia bisericească pp. 103-120. Note la Ierarhia bisericească (45-119) pp. 121-134. celui între Sfinți Dionisie Areopagitul despre numirile dumnezeiești pp. 135-176. Scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul. Despre numirile dumnezeiești pp. 177-228. Note la numirile dumnezeiești (120-263) pp. 229-245. A celui între Sfinți Dionisie Areopagitul despre teologia mistică pp. 247-250. Scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul. Despre teologia mistică pp. 251-254. Note la teologia mistică (264-274) pp. 255-256. Ale celui între Sfinți Dionisie Areopagitul Epistole (I-X) pp. 257-269. Scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul la Epistole pp. 271-281. Note la epistole (275-291) pp. 283-286.

Teologii ortodocși în special întemeiați pe scrierile Sfinților Părinți au căutat să releve învățătura patristică despre lumină. Întrucât lumina dumnezeiască a îmbrăcat Persoana Mântuitorului Iisus Hristos în momentul Schimbării la Față a Domnului pe Tabor, acest eveniment istoric legat și explicitat de cuvântul: „Eu sunt lumina lumii” (Ioan 8,12) și de alte spuse ale Mântuitorului, teologia luminii este întemeiată pe Sfânta Scriptură. Despre lumina necreată distinsă ca energie de ființa dumnezeiască a vorbit Sfântul Grigorie Palama și a combătut în tratatele sale cât și în Tomul Aghioritic conceput pe muntele Athos, poziția teologilor veniți din Apus în frunte cu Varlaam și Achindim. În teologia luminii Sfântul Grigorie Palama îl citează și interpretează pe Sfântul Dionisie Areopagitul, pe care el îl numește Marele Dionisie în tratatul intitulat *Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie; al treilea dintre cele din urmă. Despre sfânta lumina*¹³.

LUMINA ÎNGERILOR

Titlul capitolului I din cartea: „Despre Ierarhia Cerească” atacă tema luminii: „Toata Lumina Dumnezeiască îndreptându-se cu bunătate în chip felurit spre cele providențiate, rămâne simplă; și nu numai atât, ci le și unește pe cele luminate. „Iar în primul paragraf ne spune Sfântul Dionisie Areopagitul: „Toată darea și cea bună și totul darul desăvârșit este de sus pogărându-se de la Părintele luminilor” (Iacob 1, 17). Dar și toată strălucire luminoasă ce pornește de la Tatăl și vine la noi ca o bună dăruire și ne umple iarăși de o putere unificatoare...șadar chemând pe Iisus lumina Tatălui existența adevărată care luminează pe tot omul ce vine în lume...să privim în chip simbolic prin înălțarea gândurilor la ierarhiile minților cerești pe care ni le descoperă acele cuvinte pe cât ne este cu putință să primim dăruirea luminii începătoare...căci nu e cu putință să ne lumineze nouă altfel lumina Dumnezeiască începătoare dacă nu e învăluită în chip înălțător în felurimea sfintelor acoperăminte”¹⁴.

Autorul Corpusului Areopagitic ne duce din treaptă în treaptă, adică folosind o teologie anagogică, adică a înălțării și vorbește în acoperăminte și simboale (simboluri) despre ierarhia corurilor îngerești pe care le numește generic îngeri, dar în mod special: serafimi, heruvimi, tronuri (scaune)¹⁵, îngeri arhangheli și începătorii, apoi domnii, puteri, stăpâniri¹⁶.

Aceste cete sau coruri îngerești se luminează pe ele însele și luminează pe celelalte- „puteri ce desăvârșesc, luminează și curăță pe cei mai de jos pentru

¹³ Iar marele Dionisie numește această lumină, simplă, fără formă, mai presus de fire, mai presus de ființă, adică mai presus de toate cele ce sunt. Filocalia vol VII, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977, p. 263;

¹⁴ Opere (de acum citam așa) pag. 15;

¹⁵ La Cap. V, VI, VII, pag. 22-23;

¹⁶ Ibidem pag. 26;

că aceștia sunt înalțați de către acelea spre izvorul cel mai presus de ființă al tuturor celor ce sunt și se împărtășesc pe cât le este îngăduit de curățiri, iluminări și desăvârșiri prin mijlociri după o bună rânduială¹⁷.

Scoliile Sfântului Maxim nu vorbesc despre lumină ci fac referire la cetele netrupești și la Sfânta Liturghie, în care slujesc și îngerii – în grecește apare cuvântul *mistagogia*, preluată pe viitor de Sfântul Maxim Mărturisitorul în cartea sa¹⁸.

Însă traducătorul tâlcuiește capitolul întâi prin trei note bogate așezate în pagină pe patru coloane, așa cum e așezată și cartea lui Dionisie: „Dionisie Areopagitul rămâne în cadrul învățaturii creștine – spune părintele Stăniloae, făcând deosebirea între creația adusă de Dumnezeu la existență din nimic și legătura pe care o păstrează El cu ea prin lumina pe care o revarsă peste ea din Sine în scopul ținerii și aducerii ei cât mai aproape de El, adică între creația din nimic și harul pornit din ființa lui Dumnezeu ca energie necreată cum îi va spune mai târziu Sfântul Grigorie Palama”¹⁹. „Considerarea de către Dionisie a celor providențiate drept create, deci deosebite de lumina harului ce vine din ființa lor cea dumnezeiască, rezultă și din faptul că el vede rostul venirii acelei lumini asupra lor în îndumnezeirea a celor providențiate. Dar aceasta înseamnă că ele nu sunt din ființa lui Dumnezeu în sens panteist. Ele nu sunt îndumnezeite prin însăși existența lor. Aceasta nu exclude o apropiere în diferite grade a făpurilor de Dumnezeu [...] cele ajunse în treapta iluminării după ce au trecut în treapta crățirii le conving pe cele de mai jos de ele să se silească cu toată puterea pentru curățirea lor ca să ajungă și ele la lumina la care au ajuns acelea prin curăție [...] e prezentată de Dionisie Areopagitul această înaintare în jurul lui Dumnezeu în formă de spirală. Ca o coloană ce se înalță în mijlocul tuturor, cei mai înaltați fiind mai apropiați de El prin urcușul în spirală parcus, iar cei mai puțin înaltați cuoscându-L și ei direct dar de la o distanță mai mare, însă fiind atrași pe drumul în spirală parcus de ei pentru a se apropia și ei mai mult de coloana prezenței dumnezeiești [...] ei știu că Dumnezeu există printr-o simțire și o credință care le ajută rațiunea să nu vadă un sens în existență fără Dumnezeu. E și în aceasta o lumină”²⁰.

Acest fapt îl constată părintele Patriarh Daniel vorbind despre cartea părintelui Dumitru Stăniloae „Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului”:
„Părintele profesor Dumitru Stăniloae folosește în mod precumpănitor un limbaj al luminii, tâlcuind mari teme ale gândirii teologice și trăirii duhovnicești ortodoxe din această inedită perspectivă. Astfel înțelegem că tot ce există este lumină”²¹.

¹⁷ Ibidem pag 27;

¹⁸ Idem. 42

¹⁹ La Opere (de acum vom simplifica Opere complete), p. 61

²⁰ Idem, P. 61.

²¹ op. cit. p. 5

Întrucât vorbește despre teologia lui Dionisie Areopagitul, pe care îl interpretează ortodox, trebuie să amintim pe părintele Serghei Bulgakov (1871-1944) prieten cu Nicolae Berdeev și ucenici ai lui Vladimir Soloviev – ce oferise conștiinței contemporane lui o viziune creștină evoluată, integrală și consecventă, care în lucrarea „Lumina neînserată”²² prezintă un capitol despre natura materială dar și metafizică a luminii. Această carte înfățișează un sistem religios al filozofiei o nouă concepție despre lume, prezentând o metafizică în care include domenii filozofice – ontologia, gnosteologia, cosmologia, axiologia, eshatologia, sofiologia și așează în centrul analizei sale antropologia²³, dar face câteva erezii condamnate și de Biserica Rusă și de părintele Dumitru Stăniloae, printre care cea mai gravă este „sofianismul”, adică alături celor trei Persoane dumnezeiești, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, ca al patrulea ipostas Sofia. Cităm: „Zămislirea luminii în Sofia este lucrarea întregii Sfintei Treimi în fiecare din ipostasurile ei ce se așterne pe ființa primitoare, Femeinitatea Veșnică, ce devine astfel începutul lumii, un fel de natura naturans, care formează temelia pentru natura naturata, lumea creată. Al patrulea ipostas acceptând în sine revelația tainelor divine introduce prin sine și pentru sine în viața Trinității Divine diferențierea, ordinea, succesiunea lăuntrică, el receptează divinitatea unică și unitară ca ipostas întreit. [...] Sofia deși nu este absolutul sau Dumnezeu are ceea ce are în mod nemijlocit de la Dumnezeu sau în mod absolut, e liberă de afundarea în nimic proprie existenței lumii. De aceea nu se poate să i se atribuie nici măcar predicatul existenței cel puțin în sensul în care îl atribuim lumii create, deși ea este temelia nemijlocită a lumii create [...] ocupând locul dintre Dumnezeu și lume, Sofia se află și între existență și supra existență nefiind nici una nici alta sau fiind ambele deodată”²⁴.

Această erezie aproape că nu necesită comentariu. Dar în teologia ortodoxă putem să afirmăm că Sofia este lumina dumnezeiască, energia distinctă de ființa divină, și care nu vine în lume decât prin Persoana Mântuitorului Hristos. În teologia luminii nici Dionisie Areopagitul, nici succesorii săi mai ales Grigorie Palama nu personifică lumina, ea fiind energie și lucrare dumnezeiască.

Părintele Dumitru Stăniloae face afirmația: „tot Universul e o lumină. Dar o lumină dependentă de o lumină supremă, deci o lumină creată în relație cu o existență care e lumina necreată și creatoare. Căci, chiar dacă nu toate cele create sunt conștiente de sensul lor, deci nu se întreabă despre acest sens, pun conștiințelor umane întrebarea despre sensul lor, care nu îl găsesc cu adevărat decât în dependență de o existență sau de o lumină supremă și conștientă prin ea însăși. La definirea ce-am dat-o conștiinței, ca împreună-știre a fiecărei ființe umane sau divine despre sine, unită cu știrea despre alte persoane sau cu știrea îmbinată despre fiecare, mai putem adăuga că termenul conștiință

²² Traducere de Elena Drăgușin; Anastasia, 1999

²³ La repere bibliografice, p 567.

²⁴ Ibidem pp. 289-290.

mai indică și faptul că existența conștientă unește în conștiința sa calitatea de subiect știutor și de conținut știut, fără să poată fi despărțite între ele²⁵.

Prin Întrupare, precizează părintele Dumitru Străniuloae, Fiul lui Dumnezeu s-a arătat ca Lumină. Hristos a venit în lume ca lumină mai presus de lume și în calitate de creator al lumii prin nașterea din Fecioară²⁶.

Ca un colorar și concluzie, teologul român accentuează: „lumina primită de aici se va arăta în toată claritatea la Judecata de Apoi, iar dacă nu e primită aici sau nu e cultivată cât suntem pe pământ, întunericul sau falsa lumină în care se arată că rămân unii se va ața iarăși întregă și tuturor la aceeași Judecată. În Imnul 18, Sfântul Simeon face deosebire între lumina lui Hristos și cunoașterea lui. Deci îi spune: „Toate ale Tale sunt neînțelese [...] că exiști cunoaștem și lumina Ta o vedem, dar Cine ești și în ce fel, nu știe nimeni”. Deci concluzia este că lumina lui Hristos e totodată taină. E taina iubirii Lui pe care o cunoaștem în darul ei, dar nu o putem cuprinde în nemărginirea ei²⁷.”

Înarmați cu această teologie ortodoxă a luminii ne întoarcem la Serghei Bulgakov pentru că vorbește despre Dionisie Areopagitul, la capitolul D. Ideea teologiei negative, din partea a 2-a, teologia negativă (apofatică), îi dedică titlul F. Areopagitică. „Adevăratul părinte al teologiei negative în filozofia și mistica creștină este misteriosul autor (după cum se presupune de obicei de la începutul secolului al V-lea) ale cărui opere sunt atribuite prin tradiție lui Dionisie Areopagitul, bărbat apostolic, convertit la creștinism în Atena de către Ap. Pavel [...] operele Areopagitulului sunt scrise cu mare înălțare deși nu sunt lipsite de o oarecare retorică ... Dumnezeu se cunoaște în toate și în afară de toate; și în vedere se cunoaște Dumnezeu și în nevedere. Cunoașterea divinității de către om dar și de către cinurile îngerești și de orice creatură e posibilă numai pe calea coborârii Divinității și a înălțării în răspus a creaturii²⁸”.

Serghei Bulgakov abordează și capitolul de anghelologie în partea a treia, omul, la capitolul 3: „*Om și Înger*”. Se întreabă: „care este deosebirea dintre natura omului și cea a îngerului. Această întrebare nu poate fi ocolită în învățătura despre om. Suntem nevrednici să cunoaștem viața îngerilor; poate că înconjurați fiind de oastea lor cântătoare nu îi auzim și nu îi cunoaștem. Biserica ne dezvăluie că ei sunt prezenți lângă noi atunci când ne aflăm în rugăciune, iar oștile cerești înconjoară sfântul tron atunci când se aduce Jertfa cea fără de sânge (se cunoaște din viața Sfântului Cuv. Serghie că ucenicul lui l-a văzut o dată pe îngerul ce slujea împreună cu cel bineplăcut lui Dumnezeu). Deși viața proprie îngerilor ne este cu totul necunoscută, știm însă că și îngerii

²⁵ Op.cit. p. 39 Influențați de această erezie sofianică, pictorii ruși au pictat o icoană a Sfintei Sofii sub chipul unui înger de culoare roșie ca focul.

²⁶ Ibidem

²⁷ Ibidem, p. 207

²⁸ Pp. 161-163

au fost făcuți de Dumnezeu și că deși nu au trup omenesc au ipostas. Ei nu sunt forțe lipsite de chip, ci ipostatice ale lui Dumnezeu zidite de Logos”²⁹.

Iată o problemă pe care autorul nostru consacrat, în teologia îngerilor Sfântul Dionisie Areopagitul nu o pune și nici nu o rezolvă în cele 15 capitole din *Despre Ierarhia cerească*, el definește îngerii astfel: „ființele mai înalte se împărtășesc de lumina cea sfântă [...] de aceea toate mințile dumnezeiești se numesc Puteri cerești, dar nicidecum Serafimi și Tronuri și Domnii, căci cele din urmă nu se împărtășesc de însușirile întregi ale celor mai presus de ele. Dar Îngerii și înainte de Îngerii, Arhanghelii și Începătoriile și Stăpâniile fiind așezați de Scipitură după Puteri sunt numiți de noi deseori împreună cu celelalte Sfinte ființe, Puteri cerești”³⁰.

„Dar spunem că folosindu-ne în comun pentru toate de numirea de Puteri cerești nu pricinuim vreo amestecare a însușirilor tuturor ordinelor. Ci fiindcă prin rațiunea mai presus de lume toate mințile dumnezeiești se împart în trei: în ființă, putere și lucrare, când le numim pe toate fără deosebire sau pe unele dintre ele, Ființe sau Puteri cerești [...] ordinele mai înalte au în chip prisositor și sfințitele însușiri ale celor mai de jos, iar ultimele nu au întregimile mai înalte ale celor mai de sus, mijlocindu-i-se numai în parte pe măsura lor, primele iluminări arătate prin cele mai înalte pe măsura acelora”³¹.

Faptul că părintele Stăniloae ne trimite la Grigorie Palama, ne cere efortul să căutăm scrierea acestuia în care îl citează și îl interpretează pe Sfântul Dionisie Areopagitul. Am găsit în tratatele: „Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie. Al doilea din cele din urmă. Despre rugăciune”; precum și „Al aceluiași: cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie”; „Al treilea dintre cele din urmă. Despre sfânta lumină”³².

Sfântul Grigorie ne spune: „dar nu numai de lucrările trupești trebuie să se elibereze cel ce se grăbește de unirea spre Dumnezeu, ci după marele Dionisie trebuie să părăsească și lucrările minții și toate luminile dumnezeiești și tot urcușul tuturor vârfulor sfinte”. Aici citează din „Despre Teologia mistică”; PG 3, col. 1000 și continuă: „dar atunci nici una din acestea nu e dar a lui Dumnezeu” - acestea contrazicându-l pe Varlaam care socotea că gândurile cugetării chiar în cursul rugăciunii trebuie să fie simțite, căci altfel nu ar fi daruri ale lui Dumnezeu. Palama socotește că ele nu sunt deșarte cu toate că pe culmea unirii cu Dumnezeu nu mai sunt simțite, dar unirea e mai presus de ele”³³.

²⁹ Ibidem, p. 413

³⁰ Op cit. Cap 11, 1 pag 30

³¹ Ibidem, prg. 2 p. 31

³² Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși; vol VII, traducere, întredocere și note de pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Editura Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1977

³³ Op. cit. P. 231

Oare aici vorbește despre îngeri, când spune toate luminile dumnezeiești? Deocamdată nu avem un răspuns. Mai departe ne spune Sfântul Grigorie: „iar Ștefan cel dintâi martir încă trăind avea fața strălucind ca fața unui înger (Fapte 6, 15)”³⁴. Pe moment notăm că îngerii strălucesc de lumină și așa a strălucit și fața Sfântului Martir, Sfântul Arhidiacon Ștefan. În alte locuri din acest tratat despre rugăciune, Sfântul Grigorie îl combate pe Varlaam care folosea citate din Dionisie, și le schimba sensul, dar nu e vorba despre îngeri, ci despre oameni.

În tratatul despre sfânta lumină, Sfântul Dionisie este numit: „Dionisie cel mare”; „Dionisie de Dumnezeu grăitorul” și ajunge la sintagma „lumină în ipostas” cum spune și Macarie cel Mare și Maxim cel mult învățat în cele dumnezeiești. Nici unul nu vorbește însă de o lumină în ipostas propriu precizează Sfântul Grigorie Palama. Adică pricepem că lumina vine de la Ipostasul Fiului și Cuvântului Întrupat, de la Iisus Hristos. Nu îi dă un ipostas luminii și ajungem și la îngeri. Iată ce spune: „dacă spun însă că nu e nici ființa mai presus de ființă, nici înger, nici mintea însăși, ci că mintea privește la acea lumină ca la un alt ipostas”³⁵.

Dar deși chipul lui Dumnezeu îl avem noi până azi, mai mult decât îngerii, în asemănarea cu Dumnezeu am rămas mai ales acum cu mult mai prejos decât îngerii buni. Ca să las acum celelalte, spune Sfântul Grigorie – desăvârșirea întru asemănarea cu Dumnezeu se înfăptuiește prin iluminarea dumnezeiască ed la Dumnezeu de care sunt lipsiți îngerii cei răi din care pricină au ajuns sub întunec (Iuda 1, 6). Dar sunt pline mințile dumnezeiești (îngerii buni) din care pricină se numeșc și lumina cea de a doua și iradierea din prima Lumină. Ca urmare îngerii buni au și cunoștiința celor supuse simțurilor, dar nu le percep printr-o putere a simțurilor și naturală, ci printr-o putere dumnezeiască căreia nu i se poate ascunde nimic din cele în orice fel prezente, trecute și viitoare³⁶.

Aici Părintele Dumitru Stăniloae explică: „umpluți de iluminarea dumnezeiască, îngerii văd și cele sensibile. De asemenea, ei au primit de la Dumnezeu prin har și o stăpânire peste cele pământești, după ce au pierdut-o în parte oamenii”³⁷.

Sfântul Grigorie Palama îl citează din nou pe Dionisie Areopagitul care arătase că lumina văzută de îngeri nu e creatură; nu e ființa a lui Dumnezeu, ci este o lumină necreată nedespărțită de ființa lui Dumnezeu. Zice: „să vie de față cuvântătorul de Dumnezeu din Areopag care lămurește pe scurt acestea trei: mișcându-se în cerc, mințile dumnezeiești se unesc cu iluminările fără de început ale frumosului și binelui că minți dumnezeiești numește pe îngerii cei buni, e vădit tuturor. Iar vorbind la plurar despre iluminări, le-a deosebit de ființa lui Dumnezeu căci aceea e una și cu totul nedeosebită”³⁸.

³⁴ Ibidem, p. 239

³⁵ Ibidem 271

³⁶ Ibidem. P. 470

³⁷ Ibidem

³⁸ Ibidem, p. 471

Harul dumnezeiesc

Lucrarea necreată a lui Dumnezeu este harul. Aceasta o arată și Sfântul Vasile cel Mare care spune că puterile și lucrările Duhului dumnezeiesc erau dinainte de creația cunoscută cu gândul (inteligibilă – îngerii, înțelegem noi - nu ce exprimare ca să numești îngerii creația cunoscută cu gândul)

Aici părintele Stăniloae precizează: „adică dinainte de crearea îngerilor care sunt minți pure, ființe necunoscute cu simțurile ci numai cu mintea sau cu înțelegerea”³⁹

Aflăm că după Sfântul Grigorie Palama: „trei lucruri sunt în Dumnezeu: ființa, lucrarea și ipostasurile dumnezeiești ale Treimii”⁴⁰. Vorbește în continuare despre harul Duhului Sfânt pe care îl primesc și îngerii. Îl citează pe Sfântul Vasile cel Mare care spune că sufletele purtătoare de duh, fiind luminate de duhul se fac ele înseși duhovnicești și răspândesc harul la alții. Și că ei cântă împreună cu îngerii⁴¹. Și găsim textul în care vorbește sfântul Grigorie Palama de îngeri ca lumini, ca a doua lumină după prima lumină care e lumina Preasfintei Treimi. „Îngerii întrec pe oameni prin harul și strălucirea aceasta și prin unirea cu Dumnezeu, de aceea puterile înțelegătoare și duhurile slujitoare sunt luminile cele de al doilea slujitor al luminii de sus și ca lumini de al doilea răsfrângerii ale primei lumini. Îngerul este cea dintâi fire luminoasă după cea dintâi răsfrângându-o pe aceea. Este lumina a doua, o iradiere sau o împărtășire a celei dintâi lumini și mișcându-se în cerc, mințile îndumnezeite se unesc cu razele fără de început și fără de sfârșit ale frumosului și binelui. Căci însuși Dumnezeu e lumină celor veșnici și nu altceva și ceea ce este soarele pentru cele sensibile aceea este Dumnezeu pentru cele inteligibile. Este lumina cea dintâi și cea mai culminantă care luminează întreaga fire rațională”⁴².

Aici găsim cuvintele rostite pentru prima dată de Sfântul Dionisie Areopagitul apoi preluate și prelucrate de Sfântul Maxim Mărturisitorul, poetizate teologic de Sfântul Simeon Noul Teolog și ridicate la cel mai înalt standard lingvistic, hermeneutic și teologic de Sfântul Grigorie Palama. Este o linie continuă plină de har și de adevăr și de lumină dumnezeiască în care se scladăi și lucrează mai întâi îngerii apoi, creștinii botezați.

Cu bucurie constatăm și punem în evidență harul sau harisma mai bine spus a părintelui Dumitru Stăniloae care a tradus și interpretat aceste scrieri sacre.

Despre primirea harului cunoștinței cu darurile Sfântului Duh, care îi luminează și îi și încălzesc pe îngeri aflăm tot de la Sfântul Grigorie Palama că a fost săvârșită de către Mântuitorul Iisus Hristos, după Învieria Sa din morți și după Înălțarea la cer, în cele nouă zile dinaintea Pogorării Sfântului Duh.

³⁹ Nota 739, ibidem p, 472

⁴⁰ Ibidem 476

⁴¹ Ibidem P. 477

⁴² Ibidem, p. 477-478

Aceasta o spune în lucrarea din tinerețe *Quaestiones et dubia* (întrebări și nedumeriri)⁴³.

„Întrebarea 142: pentru care pricină după 10 zile de la Înălțarea Domnului s-a pogorât Duhul Sfânt?

Spun unii dintre cei învățați în cele dumnezeiești că de vreme ce puterile îngeresti sunt împărțite în nouă cete, potrivit Sfântului Dionisie Areopagitul (*De caelesti hierarhia* VI, 2, PG3, col. 200 D; în *Opere complete*, p. 23), când Domnul s-a înălțat cu firea cea omească – căci după firea dumnezeiască pe toate le umple – a acordat fiecărei cete câte o zi de la cea mai mică până la ultima căci și acestea aveau nevoie de venirea Domnului la ele. Căci întru El, potrivit Apostolului, se recapitulează nu numai cele de pe pământ, ci și cele din cer. Și după aceasta S-a arătat lui Dumnezeu și Tatălui și așa S-a pogorât Duhul Sfânt”⁴⁴.

Capitolul III – Vocația luminătoare a îngerilor

Sfântul Dionisie Areopagitul definind cetele îngerilor ca minți luminătoare, chipuri de lumină imprimă și misiunea și slujirea luminătoare sau iluminătoare a lor. Ele au rostul bine stabilit de Creator ca să se lumineze unii pe alții îngerii și să lumineze pe oameni. Un rol în această lucrare îl are condiția lor ierarhică. „Ierarhia este o rânduială și știință și lucrare asemănătoare pe cât e cu puțință modelului dumnezeiesc și înălțată spre imitarea lui Dumnezeu prin luminările date ei de la Dumnezeu pe măsura ei” spune sfântul Dionisie Areopagitul în capitolul 3 al cărții despre ierarhia cerească⁴⁵.

Ierarhia desăvârșește prin slujirea cea mai dumnezeiescă, potrivit ei, în mod armonios chipul celor ce participă la cele săvârșite⁴⁶.

Avem deci în definiția ierarhiei concepte care se împreună în mod armonios cel de rânduială, știință, lucrare, slujire, care toate reflectă ființa îngerilor. În continuare aflăm despre funcția primitoare a strălucirii luminii începătoare și dumnezeiești⁴⁷.

⁴³ Traducere din limba greacă veche și note de Laura Enache; studiu introductiv, indici, bibliografie și note de pr. Dragoș Bahrim; *Doxologia*, Iași, 2012, la p. 16 aflăm: textul de față este datat și considerat printre lucrările timpurii ale Mărturisitorului anterioare anului 633 în care Patriarhul Serghie publica Psehos prin care se interzicea orice discuție cu privire la numărul energiilor sau lucrărilor lui Hristos. Este vorba de decretul Patriarhului din Constantinopol care voia să reunească taberele ortodocși și calcedonieni cu monofiziții și monotelii pentru unitatea Imperiului. În aceste evenimente s-a pronunțat și Patriarhul Sofronie al Ierusalimului în scrierea Sinodica în care îl citează pe Dionisie Areopagitul, pe teme de hristologie.

⁴⁴ Idem, p. 192

⁴⁵ Opere, p. 19

⁴⁶ Ibidem

⁴⁷ Cap. 3, p. 19.

Dar ceea ce au primit la creație trebuie să dăruiască, să comunice. Să fie împreună lucrători ai lui Dumnezeu, să primească lucrarea dumnezeiască arătându-o după putință în sine. Astfel, fiindcă rânduiala ierahiei constă în a se curăți unii și a curății pe alții și a se lumina unii și a lumina pe alții, în a se desăvârșii unii și a desăvârșii pe alții⁴⁸.

„Înainte de ai lumina și desăvârșii pe alții deci îngerii trebuie să se lumineze și să se desăvârșească pe ei. Cei ce se luminează trebuie să se umple de luina dumnezeiască înățându-se la deprinderea și puterea contemplației cu ochii preacurați ai minții. Iar cei ce se desăvârșesc să se mute de la cele nedesăvârșite și să se facă părtași de cunoașterea tainelor celor sfinte. Apoi cei ce se curățesc trebuie să transmită altora prin abundența cuăției lor din neîntinarea proprie. Iar cei ce se luminează ca minți mai pătimitoare ce și-au însușit participarea la lumina și la comunicarea ei și s-au învrednicit în mod preafericit de strălucirea sfântă, trebuie să reverse spre alții lumina lor care întrece totul. În sfârșit, cei ce se desăvârșesc ca cei ce cunosc comunicarea desăvârșitoare trebuie să desăvârșească pe cei ce se împărtășesc de inițierea atotsfântă în știința celor sfinte văzute. Deci fiecare treaptă ierarhică e ridicată la dumnezeiasca împreună lucrare pe măsura ei săvârșind prin harul și puterea dată de Dumnezeu cele ce se află în dumnezeire în mod natural și mai presus de fire”.

Iată această curgere de slujiri și de funcții ale îngerilor. În acest citat aflăm pentru prima dată cuvântul „harul”. Este la finalul capitolului 3⁴⁹.

Comentând în scoliile sale acest capitol, Sfântul Maxim Mărturisitorul face și o schemă a acestei lucrări a îngerilor: „se curățesc, se luminează, se desăvârșesc; curețește, luminează, desăvârșește; curățire, luminare, desăvârșire” face o analogie cu ierarhia bisericească: ierarhi și cei care se află sub ierarhi⁵⁰.

Părintele Stăniloae comentează slujirea îngerilor după acest capitol 3 și vede un progres continuu, un urcuș în trei etape: curățirea, luminarea și desăvârșirea. Totuși curățirea, luminarea și desăvârșirea unora prin atracția lor de către Dumnezeu și comunicarea acestor stări celor următori, nu se face în mod necesar conform unor legi, notează părintele Stăniloae⁵¹.

În cartea: „Despre ierarhia cerească”, cuvântul „lumină” sub multele lui flexiuni⁵² morfologice fie ca substantiv fie ca verb, fie ca adjectiv sau adverb

⁴⁸ Ibidem, p. 20

⁴⁹ Ibidem, p. 20

⁵⁰ Ibidem, p. 45

⁵¹ Ibidem, p. 64

⁵² Mioara Avraam, Gramatica pentru toți, humanitas, 1977; variante formale există fie în cadrul aceluiași gen, fie în cadrul diferitelor genuri. În puține situații deosebirile formale din cadrul aceluiași gen sunt corelate cu distincții de înțeles în perechi de substantive, în statut de omonime, parțiale sau paronime. Substantivul ca parte de vorbire are sens lexical (lexicul e limbau) de sine stătător sau autonom, autosemantic, dar nu poate constitui singur părți de propoziție. Îmbogățirea limboului se face prin flexiunile substantivului și ale verbului; categoriile morfologice ale substantivului sunt genul, numărul și cazul. Sensul cuvintelor dă unitate acestei îmbogățiri prin flexiuni, grupelor de

este folosit, de 111 ori. O numărătoare pe fiecare pagină care este împărțită în două coloane arată că avem patru flexiuni ale luminii la pagina 15; două, la pagina 16, două la pagina 17; trei la pagina 18, 4 la pagina 19 – spre exemplu: luminările, lumina, luminoasă; luminii; avem 12 la pagina 20: iluminării, lumina, lumina, lumina, luminătoare, luminarea, lumină, luminează, lumina, luminează, lumina, lumina. Aici avem și cuvântul „harul”; avem 4 la pagina 21; 4 la pagina 22; 2 la pagina 23; 8 la pagina 24 – luminoasă, luminătoare, luminii, de lumină, neluminat, lumină, lumină, luminate. Aici avem din nou „harul cel mai înalt al îndumnezeirii”. Harul fiind sinonim cu lumina; 12 la pagina 25; luminate, luminările, luminarea, luminii, luminată, lumina, luminarea, luminând, lumina, luminoase, luminări; Aici avem și cuvântul „slavă” care înseamnă lumină; 5 la pagina 26 luminate, luminărilor, luminează, luminate, luminile; 5 la pagina 27 luminoasă, luminează, iluminări, iluminările, luminii; 3 la pagina 28 iluminările, iluminați, iluminările; 7 la pagina 29, luminile, luminii, luminii, luminii, lumina, luminează, lumină; 3 la pagina 30 iluminările, lumina, lumina; 2 la pagina 31 iluminări, iluminările; 6 la pagina 32 lumină, luminate, lumina, lumină, lumina, luminate; 6 la pagina 33 luminării, luminii, lumini, iluminarea, iluminărilor, iluminătoare; 5 la pagina 34 iluminarea, luminează, lumină, luminează, luminoasă; avem pagina 35 fără nici o variantă a luminii; este pagina cu care se deschide capitolul 15. În schimb avem ca titlul al capitolului o înșiruire de elemente creaturale: „ce sunt chipurile plăsmuite ale Puterilor îngeresti; ce este chipul focului, ce este chipul omenesc, ce sunt ochii, nările, ochii, urechile; ce sunt gurile, ce este pipăitul, ce sunt genele, ce sprâncenele; ce este vigoarea, ce sunt dinții, ce umerii, ce sunt coatele și mâinile, ce este inima, ce este pieptul, ce este spatele, ce sunt picioarele, aripile, ce este înfățișarea goală, ce e îmbrăcămintea, ce e veșmântul strălucitor, ce e veșmântul preoțesc, ce sunt cingoarele, ce toiegele, ce lăncile, ce securile, ce e frânghiile, formele geometrice; ce sunt vânturile, ce norii, ce e arama, ce este electronul. Ce sunt corurile, ce aplauzele, ce culorile feluritelor pietre; ce e chipul de leu, chipul de bou, chipul de vultur; ce sunt caii ce sunt felurite culori ale caailor; ce sunt râurile, ce sunt carele, roțile, ce e zisa bucurie a Îngerilor”. Această exprimare este troponomică și ea demonstrează cunoștințele profunde teologice și filozofice ale lui Dionisie Areopagitul, care urmând Sfintei Scripturi a arătat formele felurite chiar materialnice dar și simbolice, metafizice să zicem sub care sunt înfățișate cetele îngeresti în revelație; avem la pagina 36 de 4 ori exprimarea luminii: luminos, luminează, luminile și iluminărilor; avem 5 la pagina 37: luminos, luminătoare, lumina, cuvinte. Verbul, parte de vorbire flexibilă care exprimă acțiuni are categoriile morfologice: diateza, modul, timpul, persoana, numărul, genul, conjugarea. Numărul de forme diferite la care poate ajunge un verb, este de 28 de forme simple și 58 de forme compuse numai la diateza activă. Împreună cu cele 148 de la diateza pasivă, formele compuse ale verbului sunt 206. Verbul este după substantiv partea de vorbire cea mai bine reprezentată morfologic.

iluminează, lumina ascunsă; și în sfârșit la pagina 38 avem 5 lucirea, luminoasă, luminoase, iluminarea dumnezeiască și lumina dumnezeiască; și la sfârșitul cărții avem la pagina 39 „iluminările comunicate de cele înalte către cele mai de jos prin dăruire coborâtoare, iluminărilor dumnezeiești (cf. Ioan 16, 22), că avem mai mult nevoie de altul care să ne lumineze și să ne introducă în taina lor. Iar din cele spuse am lăsat la o parte cele de același înțeles gândindu-ne la corespondența lor cu mințile cerești și cinstind cu tăcerea ascunzimea cea mai presus de noi”⁵³ – își încheie Sfântul Dionisie Areopagitul acest mic tratat „Despre ierhia cerească”.

Tema luminii este tratată sporadic în lucrarea Bogdan Tătaru Cazaban „Corpul îngerilor. Fragmente dintr-o istorie a ierarhiilor cerești”⁵⁴. Acest autor îl ia în seamă pe Dionisie Areopagitul în capitolul întâi, când spune: „pentru prima dată în istoria teologiei avem de a face cu o prezentare riguroasă, uneori cu prețul mai multor interpretări forțate a unei viziuni sistematice asupra creației și bisericii, o vițiune cosmică și liturgică prin cele două ierarhii cerească și bisericască. În acest cadru pluralitatea lumii inteligibile este organizată ternar, cuprinzând nouă ordine grupate în trei ierarhii: Îngeri, Arhangheli, Începătorii, Puteri, Stăpâni, Domnii, Tronuri, Heruvimi, Serafimi”⁵⁵.

Serafimii, Heruvimii, Tronurilor primesc revărsarea de lumină originală și integrală cea mai tainică, pentru că este cea mai inteligibilă, mai simplificatoare, mai unificatoare și totodată mai strălucitoare pentru că este cea mai directă și cea mai universală. Această dublă înfățișare transparentă și orbitoare definește descoperirea sau dăruirea de sine a lui Dumnezeu care se oferă contemplației primelor cete îngerești umplându-le de o lumină mai înaltă decât orice cunoaștere imaterială și conferindu-le frumusețe ele primesc cele dintâi iluminările care vin direct de la Iisus⁵⁶. Reține și acest autor funcțiile sau lucrările îngerești: „purificare, iluminare și desăvârșire”. Prezintă ultima triadă angelică constituită din Începătorii Arhangheli și Îngeri și în g care are funcția și slujirea de a transmite lumina către ierhia umană. Cunoaște și acest autor interpretările date scrierilor lui Dionisie Areopagitul de către Alexander Golitzin, Andre Louth, Tiziana Suarez Nani, precum și comentariile despre îngeri are un capitol despre lumină intitulat Iluminare și limbaj arătând că după unii cercetători se poate vorbi în două sensuri despre existența unui limbaj în lumea îngerilor, pe de o parte un limbaj propriu naturii angelice și prin urmare comun tuturor celor ce o ipostaziază, iar pe de altă parte un limbaj dependent de iluminarea harului, caracteristic structurii ierahice a lumii îngerilor⁵⁷.

⁵³ Ibidem, p. 39

⁵⁴ Cuvânt înainte de Andrei Pleșu, Editura Humanitas, 2017

⁵⁵ Ibidem, pp. 58-59

⁵⁶ Ibidem p. 60

⁵⁷ Ibidem, p. 130

Trecând prin învățătura teologică a scolasticilor nu cunoaște însă teologia Sfântului Grigorie Palama, și atunci este influențat de teologia apuseană asupra luminii ca energie dumnezeiască. O citează pe Titiana Suarez Nani în privința limbajului îngerilor care și ea vede lumina ca un limbaj. Prezintă ca și creștin ortodox unele diferențe față de părintele Dumitru Stăniloae pe care se vede că nu l-a citit în comentariile pătrunzătoare și bogate la opera Sfântului Dionisie Areopagitul. Am găsit însă enunțată distincția hermeneutică asupra ființei și persoanei Îngerului. Această distincție o fac teologii apuseni, care spun că îngerii se cunosc reciproc ca naturi (ființă, substanță, nn), dar ca persoane, creaturi libere se cunosc prin limbaj. Limita cunoașterii naturale este libertatea, iar limbajul puntea între libertăți, o punte care în cazul îngerilor comportă o perfecțiune superioară și o valoare paradigmatică pentru comunicarea umană⁵⁸.

Este o temă de reflexie pentru viitor, această relație între ființă și persoană sau mai bine zis ecuație. Din câte cunoaștem, Sfinții Părinți sunt de părere că îngerii întrucât nu au trup, nu pot fi persoane. Dar atunci când apar în lume, când se descoperă oamenilor pot să aibă o formă personală pentru că au și nume: Mihail, Gavriil, Rafail.

Oricum lucrarea Bogdan Tătaru Cazaban este de mare valoare pentru oricine vrea să cerceteze anghelologia.

Despre lumina ca limbaj al îngerilor, ca metodă de cunoaștere la Dionisie Areopagitul, părintele episcop Alexander Golitzin doar propune tema luminii așa cum am mai arătat fără să o aprofundeze, citind și recitind și analizând textele unde are cuvântul lumină cu flexiunile lui, dar vorbește despre lumina ca cunoaștere și limbaj. Dă și siglele citatelor din ierarhia cerească la pagina 237 a lucrării sale.

Andre Louth în lucrarea *Dionisie Areopagitul o introducere*⁵⁹, în capitolul intitulat „Cetele îngeresti” arată că ierarhiile îngeresti sunt o teofanie. Lumina divină iradiază din dumnezeire și pătrunde întreaga ordine creată. Și unde strălucește lumina divină, acolo este Dumnezeu, însă imaginea luminii ce strălucește e oarecum impersonală. Totuși nu despre o impersonalitate vrea să vorbească Dionisie. Transmiterea luminii divine depinde de cei ce o primesc de atenția și statornicia lor. Lumina nu doar strălucește ci este primită și transmisă. Acest sens al ierarhiei ca transmitere activă a luminii divine are o importanță enormă și Dionisie îl înfățișează într-o triadă ce își pune amprenta pe fiecare pagină a tratatelor sale Despre Ierarhii, este vorba de triada purificare, iluminare și unire⁶⁰.

Nu are însă o sintagmă în care să apară lumina ca limbaj, dar pune o pecete ortodoxă, spunând că teologia lui Dionisie își are focarul în Liturghie⁶¹.

⁵⁸ Ibidem, p. 156

⁵⁹ În românește Sebastian Moldovan; studiu introductiv diac. Ioan Ică Jr., Editura Deisis, Sibiu, 1997

⁶⁰ Op. cit. p. 74

⁶¹ Ibidem, p. 115

Ori acest fapt dovedește ortodoxia concepției lui, întrucât Litughia, ca și celelalte taine, ierurgii, rugăciuni, cântări sunt manifestări ale limbajului liturgic, limbajul fiind revelat prin însăși compunerea lui de către Sfinții Scripturii și Sfinții Patristici.

În ciuda faptului că nu are un titlul „Lumina”, are la capitolul „Vedenii și întunerici” unele cugetări despre lumină pe marginea textelor areopagitice. Dar nu cu referire la cartea *Despre ierarhia cerească*.

Întrucât am enunțat măcar numele marelui teolog catolic și părinte al scolasticii Toma din Aquino, pe care l-au studiat și autorii despre care am vorbit, prezentăm și câteva accente tomiste după tratatul *Summa Theologica*⁶². Are la litera Q. 117 titlul „Despre limbajul îngerilor”.

Întemeiat pe cele spuse de Apostolul Pavel: „dacă aș grăi în limbile oamenilor și ale îngerilor” (1 Cor. 13,1), episcopul Toma spune: trebuie spus că există o anumită vorbire la îngeri care se întemeiază pe natura minții angelice care este creată de Dumnezeu comunicativă, vorbitoare. Cităm: „datorită faptului că conceptul minții angelice este orânduit spre a fi dezvăluit altora prin voința îngerului însuși, conceptul minții unui înger se face cunoscut altuia și în acest fel vorbește un înger altuia [...] la om vorbirea se face prin voce, adică prin trup. Îngerul fiind numai spirit, nu este convenabilă decât vorbirea interioară de care nu ține doar faptul că își vorbește sieși concepând interior ci și faptul că orânduiește conceptul pentru a-l dezvălui altuia. Astfel însăși virtutea îngerului prin care își dezvăluie conceptul său este numită metaforic limba îngerilor”⁶³. Citându-l pe Grigorie cel Mare, papă al Romei, pentru noi Grigorie Dialogul, care spune că Dumnezeu vorbește îngerilor chiar prin faptul că arată inimilor lor lucrurile sale ascunse, invizibile, Toma concludă că acest fapt înseamnă a ilumina, prin urmare întreaga vorbire a lui Dumnezeu este iluminare. Îl citează apoi pe Dionisie Areopagitul care în „Despre ierarhia cerească” VII, 3 prezenta episodul din viața îngerilor, dar și a Domnului Hristos când acesta străbate cerurile pentru a se prezenta îngerilor în înălțarea Sa la cer. Îngerii se întrebau cine este Acesta Împăratul măririi? Și spune că îngerii superiori au răspuns acestei întrebări că este Domnul Savaot, Domnul Puterilor de care vorbește psalmistul David, în psalmul 23, 10⁶⁴.

Limbajul îngerilor sau vorbirea îngerilor există prin faptul că conceptul minții este ordonat către celălalt. Aici se întreabă dacă îngerul îi poate vorbi lui Dumnezeu sau numai Dumnezeu îngerului. Constată că și îngerul îi vorbește lui Dumnezeu fie consultând voința divină în privința celor de făcut, fie admirând excelența acestuia. Prin faptul acesta ei se înalță într-o mișcare de admirație și de doxologie de preamărire a lui Dumnezeu. Citându-l pe Sfântul Ioan Damaschin, *Despre credința Ortodoxă*, Toma de Aquino se întreabă dacă

⁶² Traducere românească sub coordonarea Alexander Baumgarten, Polirom, 2009

⁶³ Op. cit. P. 866

⁶⁴ Ibidem, P. 867

distanța locală produce ceva în vorbirea angelică. „Îngerul lucrează acolo unde se află, după cum spune Ioan Damaschin, cum îngerul se află într-un loc determinat, se pare că el poate să vorbească până la o distanță locală determinată. Apoi strigătul vorbitorului se produce datorită distanței ascultătorului. În Isaia 6, 3 se spune despre Serafimi că strigau unul către altul, așadar se pare că în vorbirea îngerilor distanța locală produce ceva. Dar strigătul nu este trupesc, ci este îngeresc. Este prin iluminare, iar iluminarea este vorbire, este o anumită specie de vorbire. Iluminarea unui înger de către altul ajunge la toți îngerii după cum spune Dionisie în Despre ierarhia cerească XV: „fiecare esență cerească transmite altora inteligența încredințată sieși. Prin urmare și vorbirea unui singur înger către altul este transmisă tuturor” [...] și astfel un singur înger, fără alții poate să perceapă vorbirea unui înger către celălalt fără ca distanța locală să îl împiedice și făcând aceasta dintr-o dispoziție voluntară cum s-a spus de către Dionisie”⁶⁵.

Teologia luminii își primește adevăratele valențe în Hristos Dumnezeu Omul și slava luminii lui neapropiate într-o mistagogie liturgică, după cum afirmă părintele dr. Ioan Ică Jr. în tratatul: „de la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – integrala comentariilor liturgice bizantine; studii și texte”⁶⁶. În această lucrare, teologia Sfântului Dionisie Areopagitul este privită și analizată într-o hermeneutică hristologică și primește calificativul: „mistagogia ierarhic-apofatic dionisiană – răspuns la criza secularizării creștinătății”. Deși nu face o analiză a temei luminii în general și a scrierii despre ierarhia cerească în special, părintele profesor Ioan Ică Jr. spune: Ierarhiile dionisiene sunt așadar icoana unei cosmologii și antropologii mistagogice pentru că sunt în fond o hristologie cosmică. Întreg universul dionisian este în realitate o imensă teofanie întrupare și transfigurare, funcționând după modelul asumării și divinizării umanității lui Hristos; dacă nu există în Corpusul dionisian o hristologie explicită e pentru că totul în ele e hristologie lărgită⁶⁷. Lectura holistică tradițională Corpusului Dionisian anterior de Lossky din perspectiva apofatismului teologico-mistic și de Hans Urs von Balthasar din cea a unei teoestetici este argumentată independent și mai succint decât lectura mistagogică a părintelui A. Golitzin de către Andrew Loth. Pentru care e cheia universului dionisian e Litughia și teologia biblico-duhovnicească a părinților sirieni [...] Iisus Hristos este altarul cel mai divin.⁶⁸

Și părintele Ioan Ică Jr. vorbește despre lumină când înfățișează riturile celebrate în sfânta sinaxă ca mister și contemplare cartea *Despre ierarhia bisericască* adresată copresbiterului Timotei de Dionisie presbiterul⁶⁹. Prin

⁶⁵ Ibidem, p. 869

⁶⁶ Deisis, Sibiu, 2011

⁶⁷ Op. cit. p. 147

⁶⁸ Ibidem p. 149

⁶⁹ Ibidem, p. 161

pana părintelui profesor Ioan Ică Jr. ne vorbește Sfântul Dionisie într-un limbaj liturgic al luminilor: „sfânta celebrare, inițierea nașterii divine (botezului) transmite o primă lumină și e început, obârșie a tuturor aducerilor luminilor divine; o lăudăm cu denumirea adevărată de luminare plecând de la ce este celebrat în ea; căci chiar dacă transmiterea unei lumini sacre celor inițiați e comună pentru toate cele ierarhice, dar ea ne-a dăruit prima faptul de a vedea și prin lumina ei foarte originară sunt călăuzit luminos spre vederea celorlate lucruri sacre”⁷⁰.

Și continuă să-l citeze pe Dionisie: „căci lipsa de lumină din mintea noastră a umplut-o cu o lumină strălucitoare și foarte divină Hristos”⁷¹.

În loc de concluzii cităm din nota 80 a Părintelui Dumitru Stăniloae la cartea *Despre Ierarhia Bisericească*, în care avem o eclesiologie întemeiată pe Sfintele Taine, deci centrată pe hristologie, Hristos fiind persoana Dumnezeiască-Omenească. Prin Sfintele Tine, începând cu botezul, creștinii: „își vor face sufletul un mediu deplin transparent al luminii, care se răspândește din trupul și sângele Domnului asemenea unei oglinzi spirituale lipsite de orice pată. Lumina lui Hristos poate pătrunde astfel până în cele mai adânci ascunzimi ale sufletului și trupului”⁷².

Conform teologiei sale personaliste, Părintele Stăniloae îi dă un calificativ identic și autorului nostru: „Gândirea Teologică a lui Dionisie e personalistă. Dumnezeu cugetat și trăit de El e Dumnezeuul Iubirii. Aceasta explică întruparea Fiului Tatălui, care prin aceasta se face primul ierarh sau izvorul ierarhiei⁷³... cel mai accentuat grad de simbol al lui Dumnezeu și baza ridicării întregii creații la calitatea de simbol de diferite grade este trupul asumat de Fiul lui Dumnezeu. O spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, care arată în aceasta influența pe care a avut-o Dionisie Areopagitul asupra lui⁷⁴ și citează din *Ambigua* (Ed. Rom. Capitolul 47, pag. 164, probabil tipărită în 1983)⁷⁵ arătând centralismul hristocentric al creației în care include și Biserica.

În acest univers de liturghie cosmică, cum va numi teologul romano-catolic Hans Urs von Balthasar lumea creștină a lui Maxim Mărturisitorul⁷⁶ și pe care Părintele Dumitru Stăniloae l-a cunoscut și citat încă din 1943 când a compus tratatul de hristologie: „Iisus Hristos sau restaurarea omului” sunt împreună cu oamenii, prezenți și îngerii. Acest adevăr ortodox de credință Părintele Dumitru Stăniloae îl înscrie la nota 20. Aflăm că: „cea mai bogată lumină și

⁷⁰ Ibidem, p. 164

⁷¹ Ibidem, p. 172

⁷² Opere pag. 126;

⁷³ Pag. 128;

⁷⁴ Pag. 129;

⁷⁵ Ediția 1983 la Institutul Biblic și de misiune ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române. Apoi a apărut ediția nouă în 2006;

⁷⁶ *Kosmiche Liturghie. Das Welt Build Maximus des Bekenners*, Freiburg 1961, 1988; traducerea românească Pr. Alexandru I. Roșu, Editura Doxologia Iași 2018

bunătate cu bună mireasmă a ei o primește treapta Serafimilor, cea mai apropiată de Dumnezeu cel întrupat în Hristos. Căci dacă prin trupul lui Hristos s-a apropiat Dumnezeu cel mai depin de fapte, tot prin trupul lui s-a comunicat cel mai mult Serafimilor. Aceasta înseamnă însă că trupul lui Hristos este plin El însuși de lumină, de bunătatea lui Dumnezeu și de bună mireasma ei. Îngerii nu rămân în afara comunicării cu Dumnezeu cel întrupat... faptul că puterile îngerilor sunt mai definite decât înfinitatea proprie lui Dumnezeu îi face pe îngeri mai apropiați de oameni, care își arată puterile proprii și în forme materiale, deci mai definite⁷⁷.

Avem aici o teologie a îngerilor făcută de Părintele Dumitru Stăniloae deodată cu traducerea în românește a scrierilor Sfântului Dionisie Areopagitul, teologie pe care nu a inclus-o în lucrarea: „Iisus Hristos Lumina Lumii și Îndumnezeitorul omului”⁷⁸.

În notele 90, 91, 92, 93, 94 îngerii sunt prezentați împreună cu oamenii în liturghia Bisericii. Ei participă la Sfânta Liturghie împreună cu Preotul sau Ierarhul chiar dacă biserica ar fi goală de credincioși. În cântarea Heruvicului este exprimat acest adevăr: „Noi cari pe heruvim închipuim”.

La nota 110 spre final Părintele Dumitru Stăniloae afirmă: „autorul afirmă ca Dumnezeu însuși își face văzută lumina sa treptelor îngeresti inferioare prin cele superioare. Cele din urmă nu-l acoperă pe Dumnezeu, ci sunt transparențe ale lui”⁷⁹.

Întreaga teologie areopagitică legată de lumina îngerilor în lumina lui Hristos este exprimată plastic în pictura bisericească prin: „Liturghia cereasca”, pictată sub icoana Pantocratorului, în care cele 9 cete îngeresti răspândesc, fac penetrabilă și materială lumina Dumnezeiasca în biserică.

Dionisie Areopagitul ne prezintă viziunea întregului univers creat nevazut și văzut înaintând spre Dumnezeu atras de El, dar răspunzând aceleiași atracții printr-un urcuș solidar ierarhic liturgic. E o viziune dinamică, ascendentă a creației sale. Dumnezeu a făcut creația pentru această înaintare continuă. Teologia luminii străbate toate scrierile areopagitece.

⁷⁷ Pag.129;

⁷⁸ Poate vârsta înaintată sau chiar faptul că atunci când a dat la tipar cartea nu avea la îndemână manuscrisul tarducerii Operei lui Dionisie, care a parcurs o epopee homerică până a fost tipărit. În epoca dinainte de 1989 miscitul Dionisie Areopagitul era persona non grata în fața cenzurii;

⁷⁹ Pag.133;